

Vefstjórn og vefmál á háskólabókasöfnum á Íslandi

Höfundur: Stefán Þór Hjartarson

Inngangur

Grein þessi er unnin upp úr meistararitgerð höfundar *Heimilislæknir háskólabókasafnsins: Vefstjórn og vefmál á háskólabókasöfnum á Íslandi*. Leiðbeinandi var dr. Ágústa Pálsdóttir.

Rannsóknin átti sér nokkuð langan aðdraganda sem hófst með námi höfundar í vefmiðlun við Háskóla Íslands. Í framhaldinu kviknaði áhugi hans á starfi vefstjórans. Eftir að hafa skoðað nokkuð af starfsauglýsingum fyrir vefstjórastarfið vaknaði sú tilfinning að hlutverk vefstjóra sé margbreytilegt og velti gjarnan á því hvaða vettvangi hann starfar. Í meistaránámi höfundar við upplýsingafræði hélt þessi áhugi áfram og þá í samhengi háskólabókasafnsins: Hvernig er vefstjórn háttað við háskólabókasöfnin og hvað þýðir að vera vefstjóri á þeim vettvangi? Upp úr þessu spratt svo rannsóknin. Í henni er skoðað hvernig háskólabókasöfn sinna vefsíðum sínum og hvaða félagslegi og efnislegi raunveruleiki mótar þær. Fljótlega kom í ljós að sjaldnast starfar eiginlegur vefstjóri við háskólabókasöfnin í fullu starfi og að vefmálum safnanna er hagað á mjög mismunandi máta.

Tilgangur rannsóknarinnar var að ná fram viðhorfum starfsmanna háskólabókasafna varðandi vef safnsins, ásamt skoðunum forstöðumanna og tengdra aðila. Ætlunin var að ná fram skýrri mynd af því hvernig staðan er í vefmálum á háskólabókasöfnum, hvað það er sem mótar stöðuna og við hverju megi búast í framtíðinni.

Um vefsíður háskólabókasafna – fræðilegar undirstöður

Vefsíða háskólabókasafns ætti að vera miðstöð miðlunar á stafrænum upplýsingum, hlið að rafrænni þjónustu safnsins og ásýnd þess út á við. Þar ættu ímynd og þjónusta safnsins að vera gerð skýr skil (Al-Qallaf og Ridha, 2019; Aharony, 2012). Stórar leitarvélur á borð við Google eru að einhverju leyti í beinni samkeppni við vefsíður bókasafna um upplýsingaleitir (Aharony, 2012). Sífellt færri nota vefsíður háskólabókasafna en á sama tíma eykst notkun leitarvéla talsvert (Al-Qallaf og Ridha, 2019). Ný kynslóð sem alist hefur upp á Internetinu og er vön því að framkvæma allar sínar leitir á stóru leitarvélunum, er vaxin úr grasi og kýs síður að nota vef bókasafnsins (Ruth Ásdísardóttir, 2021; Erlendur Már Antonson, 2011). Einföld leit á Google skilar hins vegar milljónum niðurstaðna og kunnátta og þekking til að greiða úr slíku magni upplýsinga er mikilvæg. Hlutverk vefsíðu bókasafnsins í stafrænum heimi, ætti að vera að miðla þeirri kunnáttu (Aharony, 2012). Hér á landi virðast nemendur ekki þekkja aðgengi að rafrænum námsbókum á háskólabókasöfnum næganlega vel, en þörf er á frekari rannsóknum á þessum vettvangi. Meðal þess sem þarf að skoða er hvort hið sama eigi við um starfsfólks háskóla, og hverjar séu helstu orsakir þessa (Ruth Ásdísardóttir, 2021).

Háskólabókasöfnin hafa almennt mætt breyttum aðstæðum og stafrænni þróun með því að ráða inn sérfræðinga sem sjá um stafræna hlið bókasafnsins. ALA (American Library Association) telur enda stafræna hæfni eina af kjarnþekkingu upplýsingafræðinga í dag (ALA, 2019). Choi og Rasmussen (2009) skoðuðu starfslýsingar einstaklinga sem gegndu slíkum störfum á tímabilinu 1999 til 2007. Þar kom í ljós að starfsmaður á háskólabókasafni þarf að vera með stóra stafræna verkfærakistu og góða almenna þekkingu á stafrænu umhverfi og tölvutækni, frekar en hefðbundna sérfræðiþekkingu.

Rannsóknaraðferðir

Í rannsókninni sem hér er greint frá var aðferðum eigindlegra rannsókna beitt. Markmið rannsóknarinnar var að komast að félagslegum raunveruleika tengdum bæði stöðu vefmála og starfi vefstjóra í umhverfi háskólabókasafna. Viðhorf þátttakenda var sérstaklega skoðað, sérstaklega þeir mannlegu þættir sem móta stöðu mála.

Við val á þátttakendum var leitast við að ná sem víðasta sjónarhorni á aðstæður háskólabókasafnanna. Í því skyni var ákveðið að tala við tvo aðila á hverju safni. Annars vegar starfsmann sem kemur að vefmálum eða fer með vefstjórn og hins vegar forstöðumann viðkomandi bókasafns. Þátttakendur voru valdir með hentugleikaúrtaki. Rannsóknin tók til fjögurra háskóla, en á einum stað voru aðstæður þannig að einungis var tekið eitt viðtal. Á aðeins einu safnanna var eiginlegur vefstjóri. Á flestum hinna sinnti starfsmaður vefstjórahlutverkinu meðfram öðrum sérfræðistörfum innan bókasafnsins eða háskólans.

Opnum viðtölum var beitt við rannsóknina vegna þess að með þeim er mögulegt að fá mikið af gögnum úr litlu úrtaki (Taylor o.fl. 2016). Þau eru einnig sveigjanleg, en rannsóknin var í byrjun nokkuð mörkuð af óvissu um aðstæðurnar á söfnunum. Eitt af markmiðum rannsóknarinnar var ennfremur að ná fram skoðunum viðmælenda á mögulega viðkvæmum málum innan vinnustaðar eins og óánægju með stöðu mála. Í slíkum tilvikum eru viðtöl, sérstaklega opin viðtöl, hentugt tól (Braun og Clarke, 2013).

Vefmál safna í rannsókninni

Áherslurnar voru svipaðar á öllum söfnum og það kom ekki á óvart að þátttakendur sem höfðu bakgrunn í upplýsingafræði voru í meginráttum sammála um hver áherslan ætti að vera á vef háskólabókasafns. Í hugum þeirra er vefurinn í senn leiðbeiningavefur sem virkar eins og framlenging á upplýsingaþjónustu bókasafnsins og notendagátt fyrir frekari heimildaleit. Þangað megi senda nemendur og aðra notendur með leiðbeiningar af vefnum í farteskinu. Áherslan skuli vera að gera notendur að sjálfstæðum rannsakendum, læsa á upplýsingar og koma þeim af stað í heimildavinnu.

Tilhögun vefmála á söfnunum var með ýmsu móti, enda aðstæður innan skólanna ólíkar. Háskólabókasöfn og vefsíður þeirra eru gjarnan beintengdar vef skólans og í flestum tilvikum hafa vefsíður safnanna svipað útlit og lúta sömu stjórn og vefir skólanna. Á hverjum stað eru mismunandi hefðir og vinnulag og þetta útskýrir að hluta hversu ólík tilhögunin er milli safnanna.

Vefir bókasafnanna voru allir þannig skipulagðir að starfsfólk bókasafnsins sinnir þeim meðfram öðrum störfum. Enginn einn starfsmaður sá alfarið um vefmál og engir vefstjórar voru í fullu starfi við bókasöfnin. Hvergi var vefstefna til staðar og lítið sem ekkert var framkvæmt af notendaprófunum. Vinna við vefina byggist að mestu á tilfinningu starfsfólks eða hefðum. Í þessum atriðum komu niðurstöður rannsóknarinnar heim og saman við fræðilegar undirstöður hennar.

Tucker o.fl. (2004) hafa bent á aukið álag á starfsfólk háskólabókasafns vegna umsjáslu með gagnasöfn og Line (1992) og Spalding og Wang (2006) hafa rætt áhrif lægri fjárveitinga á háskólasöfn. Þessar rannsóknir eru komnar til ára sinna, en Þórný Hlynsdóttir (2013) kemur auga á svipað ástand hér heima þegar hún bendir á að atriði eins og skuldbindingar háskólasafna vegna áskrifta í Landsaðgangi og samninga við útgefendur geri að verkum að söfnin hafa lítið fjármagn til að setja í önnur verkefni. Gera má ráð fyrir að þetta eigi líka við getu bókasafnanna til að setja fjármuni og tíma í að sinna vefmálum.

Samantekt

Öll bókasöfnin stunda kynningarmál af einhverju tagi og þar er vefurinn miðstöð sem notendum er beint inn á. Flestir viðmælendur nefndu að þau notuðu samfélagsmiðla til að vekja athygli á þjónustu safnsins og því starfi sem fer þar fram. Flestir voru meðvitaðir um samkeppni frá leitarvélum eins og Google um upplýsingaleitir.

Vefmál á háskólabókasöfnum á Íslandi stjórnast að miklu leyti af aðstæðum hvers safns. Þau eru mótuð af stjórnkerfi og hefðum skólans eða stofnunarinnar sem þau tilheyra. Þar er átt við bæði vefinn sem slíkan og einnig vinnuna sem fer í hann, t.d. stefnumótun, uppfærslur og þróunarvinnu. Þeir fjármunir sem fara annars vegar í uppsetningu og tæknilegt viðhald vefs og hinsvegar þeir sem renna í ráðningar á safnið setja söfnunum skorður og móta aðstæður á hverjum stað. Vefir safnanna endurspeglar sérfræðipækkingu þess starfsfólks sem ráðið er inn á hverjum stað og sérfræðingar sem ráðnir eru á háskólasöfn hafa mismikla þekkingu og tíma til að sinna vefmálum.

Að halda utan um vef er verkefni sem mikilvægt er að huga að í starfi háskólasafna. Vefsíður hafa þann kost umfram flestar aðrar miðlunarleiðir, að þær eru lifandi. Þar er hægt að bregðast við nýjum aðstæðum í rauntíma auk þess sem hægt er að breyta framsetningu upplýsinga og viðmótsstillingum til að koma betur til móts við þarfir notenda. Á sama tíma er þetta eðli vefsíðna einnig galli. Vef þarf stöðugt að sinna, hann er alltaf í þróun og verkefnið hefur engan endi. Ef honum er ekki sinnt þá staðnar hann, notendur hafa ekki gagn af honum og hætta að nota hann (Krug, 2006; Nielsen, 1994).

Á þeim bókasöfnum sem skoðuð voru í rannsókninni var enginn með sérfræðipækkingu á málefnum bókasafnsins í fullu starfi við að sjá um vefinn. Þá var hvergi verið að skoða notkun vefsins, nema mjög óformlega og að takmörkuðu leyti. Hugsanlegt er að þetta geti breyst á næstu árum. Við Háskóla Íslands hefur í nokkur ár verið kennt námskeið um vefstjórnun sem

hluti af upplýsingafræði. Einnig er námskeið í samfélagsmiðlum að fara inn á kennsluskránnar þegar þetta er skrifað. Því er líklegt að þekking á vefmálum eigi eftir að aukast á háskólabókasöfnunum á næstu árum þegar fleiri nemendur með slíka sérþekkingu útskrifast.

Heimildir

- Aharony, N. (2012). An analysis of American academic libraries' websites: 2000-2010. *The Electronic Library*, 30 (6), 764-776. <https://doi.org/10.1108/02640471211282091>
- ALA. (2019, 27. janúar). *ALA's core competences of librarianship*. ala.org
- Al-Qallaf, C. L. og Ridha, A. (2019). A comprehensive analysis of academic library websites: Design, navigation, content, services, and web 2.0 Tools. *International Information & Library Review*, 51 (2), 93-106. <https://doi.org/10.1080/10572317.2018.1467166>
- Braun, V. og Clarke, V. (2013). *Successful qualitative research: A practical guide for beginners*. Sage.
- Choi, Y. og Rasmussen, E. (2009). What qualifications and skills are important for digital librarian positions in academic libraries? A job advertisement analysis. *The Journal of Academic Librarianship*, 35 (5), 457-467. <https://doi.org/10.1016/j.acalib.2009.06.003>
- Erlendur Már Antonsson. (2011). „Gúglið“ og þér munuð finna? *Rafræn upplýsinganotkun háskólanema* [Lokaverkefni til MLIS-gráðu í bókasafns- og upplýsingafræði]. Skemman. <https://skemman.is/handle/1946/8046>
- Krug, S. (2006). *Don't make me think: A common sense approach to web usability*. New Riders Publishing.
- Line, M. B. (1992). *The changing role of nordic academic, research and special libraries*. NORDINFO.
- Nielsen, J. (1994, 1. nóvember). *How to conduct a heuristic evaluation*. Nielsen Norman Group. <https://www.nngroup.com/articles/how-to-conduct-a-heuristic-evaluation/>
- Ruth Ásdísardóttir. (2021). „Það er ekki sama tilfinningin að lesa rafróbók“: Viðhorf BA nemenda til notkunar á rafrænum námsbókum [Lokaverkefni til MIS-gráðu í bókasafns- og upplýsingafræði]. Skemman. <https://skemman.is/handle/1946/37902>
- Spalding, H. H. og Wang, J. (2006). The challenges and opportunities of marketing academic libraries in the USA. *Library Management*, 27 (6/7), 494-504. <https://doi.org/10.1108/01435120610702477>
- Taylor, S.J., Bogdan, R. og DeVault, M. L. (2016). *Qualitative research methods: A guidebook and resource*. Wiley.

Tucker, J. C., Bullian, J. og Torrence, M. C. (2004). Collaborate or Die! Collection development in today's academic library. *The Reference Librarian*, 40 (83-84), 219- 236. https://doi.org/10.1300/j120v40n83_18

Þórný Hlynsdóttir. (2013). *Völundarhús upplýsinganna: Starfsumhverfi háskólabókasafna á Íslandi á stafrænni öld* [Lokaverkefni til MLIS-gráðu í bókasafns- og upplýsingafræði]. Skemman. <https://skemman.is/handle/1946/1643>